

TANQIDCHI USLUBI MASALASIGA DOIR (DILMUROD QURONOV
IJODI MISOLIDA)

Jurayev Umid Raximjonovich

“Time 180” NTM o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada munaqqid uslubini belgilovchi eng asosiy unsurlardan hisoblangan olim tili va tahlil metodlaridan foydalanish mahorati masalalarining ahamiyati xususida so‘z boradi. Munaqqid asarlarining kompozitsiya va tili masalasi professor Dilmurod Quronov asarlari misolida tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *kompozitsiya, uslub, olim tili, tahlil metodlari, struktura.*

Аннотация: *В данной статье говорится о важности языка ученого и умении использовать аналитические методы, которые считаются основными элементами, определяющими критический стиль. На примере творчества профессора Дилмурода Куронова анализируется вопрос композиции и языка произведений критиков.*

Ключевые слова: *композиция, стиль, научный язык, аналитические методы, структура.*

Abstract: *This article talks about the importance of the language of the scientist and the ability to use analytical methods, which are considered to be the main elements that determine the critical style. The issue of the composition and language of the critics' works is analyzed on the example of the works of professor Dilmurod Kuronov.*

Key words: *composition, style, scientific language, analytical methods, structure.*

Uslub masalasi fanning barcha sohalariga taalluqli bo‘lib, bugungi vaqtda jahon ilm-fanida turli nuqtai nazardan o‘rganilmoqda. Ilmiy bilish uslubi, ilmiy tafakkur uslubi singari tushunchalar falsafa, adabiyot, san‘at, jamiyatshunoslik, tabiiy fanlar, tilshunoslikka doir tadqiqotlarda tez-tez tilga olinmoqda. Bu kabi yo‘nalishlarda uslub tushunchasining umumiy holatda qo‘llanilishi uning eng muhim xususiyatlaridan biri ilmiy tafakkur qilish qobiliyati bilan izohlanadi.

Uslub – ijodkorning boshqalardan ajratib turuvchi bir qator jihatlarining yig‘indisi sifatida yuzaga chiqib, uning shaxsiyatini aks ettiruvchi g‘oyaviy-estetik xususiyatlar umumlashmasidir.

Taniqli fransuz olimi J.L.Leklerk de Byuffon iborasiga ko'ra "Uslub – bu shaxs". [6] Byuffon ushbu iborasi orqali uslubda kishining so'zi, xulq-atvori, kiyimi, o'zini tutishi aks etishini nazarda tutadi. Adabiyotshunoslikda esa uslubga nisbatan ushbu ta'rif paradoks ravishda juda tor va juda kengdir.

Tor ma'noda munaqqid uslubida nafaqat muallif, balki millat va davr ruhi ham namoyon bo'ladi. Shu bilan birga u juda keng, chunki uslubda muallifning o'zligiga, o'z olamiga nisbatan ancha kam narsa namoyon bo'lishi mumkin. Masalan, lirika tadqiqi bilan shug'ullanuvchi adabiyotshunos ba'zan epik asarlar haqida, publisistikada ham yozishi mumkin. Va unda olimning lirika tadqiqotchisi sifatidagi xususiyatlari namoyon bo'lmasligi mumkin.

Xoh tor bo'lsin, xoh keng, uslubda doimo muallifga doir nimadir namoyon bo'ladi. Shu sabab uslubni umumiy ko'rinishda har qanday mazmunning namoyon bo'lish usuli sifatida belgilash mumkin.

Adabiyotshunos uslubini tahlil etish jarayonida uslubni namoyon etuvchi unsurlarga diqqatni qaratish lozim. Olim tili uslubni eng yorqin namoyon etuvchi unsurlardan biridir. Har bir olim ijodida so'z va ifodalar o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi. Ijodkor tafakkuri va ilmiy dunyoqarashidan kelib chiqqan holda yangi-yangi ma'no qirralarini kasb etadi. Bu borada har bir adabiyotshunos yoxud munaqqid o'z dastxatiga ega bo'lmog'i lozim. Dilmurod Quronov ham adabiyotshunosligimiz va adabiy tanqid sohalarida o'z dastxatiga ega ijodkorlardan. Uning „Bezavol haqiqatlar“ maqolasida Yusufbek hoji haqidagi mushohadalari boshqa munaqqidlar tahlilidan tubdan farq qiladi. Badiiy obrazning harakat mantig'iga ko'ra harakatlanish xususiyatidan kelib chiqib, tahlilga neytral pozitsiyadan yondashadi.

Tanqidchi badiiy matn tahlili jarayonida ob'ektga olingan asar bahonasida inson va jamiyat, ijtimoiy hayot, shuningdek, o'zaro munosabatlar borasida ham o'z qarashlarini bayon etadi, ularning ma'lum bir qonuniyatlarini yoritishga intiladi. Ushbu jarayonda munaqqidning ilmiy va badiiy tafakkuri bir-birini to'ldiradi, birlashadi. Mazkur jarayon munaqqid tilining o'ziga xosligini yuzaga keltiradi. Ifoda usulida ilmiy til va badiiy til sinkretiklashadi. Bu esa tanqidchining individual uslubi shakllanishida asos bo'ladi.

D.Quronov ijodida ilmiy va badiiy tafakkurning qorishiqqligini, ayrim maqolalarda sof ilmiy tildan foydalanilgan bo'lsa, ayrimlarida badiiy tilning jozibasini ko'rish mumkin. Shu nuqtai nazardan qaraydigan bo'lsak, D.Quronovning til mahoratini uning uslubini belgilovchi komponentlardan biri sifatida ta'kidlash o'rinlidir.

Munaqqid asarlarining kompozisiya va tili o'zaro bog'liqlikda uslub unsuri sifatida olim individualligini belgilashda ishtirok etadi.

Kompozisiya va til har bir asarning mazmuni va mohiyatini ochib berishda o'z vazifasini bajaradi. Tanqidchi kompozisiya unsurlariga murojaat qilmasdan, fikrlarni bir-biriga bog'lay va ilmiy asoslay olmaydi, matn ta'sir doirasini kengaytirolmaydi, mulohazalarini zanjirdek bir ipga tizolmaydi, qisqasi, ilmiy-tanqidiy asar qaddini tiklolmaydi. Olim ob'ekt qilib olgan asarning mazmuniga muvofiq unsurlardan matn mohiyatini yanada aniqroq ifodalashga xizmat qiladigan eng muvofiqlarini tanlab oladi. Predmetlarni, unsurlarni tanlab olish jarayonida olim tasavvurida shu mohiyatni yorqin ifodalaydigan so'zlar paydo bo'ladi. Demak, tanqidchi o'zining bayon qilishi va tasvirlashi davomida shu unsurlarni, predmetlarni u yoki bu darajada muvofiqroq joylashtirib, o'zi murojaaat qilgan manbalardagi fikrlarni ham bayon qilishga ma'lum darajada joy ajratib, “voqealarni tartib bilan, mantiqan tartiblashtirib, qismlarni, epizodlarni joy-joyiga qo'yib sintaktik-intonasion tomondan tartiblashtirib, asarning so'z qurilishini shakllantiradi”. [3.29-32]

Voqelik va badiiy asarlardagi “sir”larning aniqlanishidagi o'ziga xoslik yana bir uslub unsuri sifatida yuzaga chiqadi. Adabiyotshunos yoki tanqidchi badiiy matnni o'rganar ekan, adabiyot va san'atning xalq hayoti, orzu-intilishlari va davrning etakchi tamoyillari, ruhini haqqoniy aks ettirishi masalasiga diqqat qaratadi. Masalan, D.Quronov „Mukammallik yo'lida“ maqolasida Abdulla Qodiriyga xos bo'lgan „mukammallik“ haqida so'z yuritadi. Otabek hamda qutidor o'rtasidagi suhbatda Otabek „necha yoshga kirdingiz bek?“ degan savolga „yigirma to'rtga ...“ degan javobni beradi. Dastlabki nashrlarda matn davomidagi nutqini qutidor „, «eslay olmasg'a haqlisiz» degan jumla bilan davom ettiradi. Keyinchalik Qodiriy mazkur jumlaning «eslay olmassiz» deya o'zgartirganini kuzamiz. Bu jumlagacha e'tibor qaratar ekan, olim o'zgartirishlar sababini quyidagicha izohlaydi: „Zero, avvalgi hoida «haqlisiz» deyilishi bilan qutidor tomonidan suhbatdoshiga marhamat qilinayotgandek, haq berilayotgandek, kechirib qo'yilayotgandek tuyulsa, keyingisida eslay olmaslikning tabiiyligi ta'kidlanadi – yoshi ulug', ko'pni ko'rgan odam sifatida qutidor yosh suhbatdoshini hijolatdan chiqarishga intilgani ko'riladi. Bu bilan adib qutidor siyratiga muhim bir chizgi tortishga erishadi.” [1.15] Ko'rinadiki, olim uslubida matn qa'ridagi barcha zamonlar uchun dolzarb bo'lgan nuqtalarga ahamiyat qaratish va tahlil orqali kitobxonga ruhiy ozuqa berishga intilish yetakchilik qiladi. Shu bilan birga xalq hayoti, orzu-intilishlari va davrning yetakchi tamoyillarini haqqoniy aks ettirishi masalasi uslubga ijtimoiy hodisa sifatida qarash imkonini beradi.

Uslub unsuri sifatida adabiyotshunosning tahlil metodlaridan foydalanish mahorati ham muhim ahamiyatga ega. Uslub adabiyotshunosning talanti, madaniy saviyasi, aqliy quvvati, hayot tajribasi, olim sifatidagi o'ziga xos

xususiyatlarini aks ettirar ekan, bularni uning dunyoqarashidan, uning ijodiga rahnamo bo'lgan metoddan ajratib tasavvur qilib bo'lmaydi, uslub tushunchasi metod tushunchasi bilan bog'liq, shuning uchun uslub tahlilisiz metodni, metodni nazarda tutmay uslubni tushunib bo'lmaydi.

Metod yozuvchi singari adabiyotshunos, tanqidchining ham yo'lini yoritadi, uning qo'liga dasturamal tutadi. Hayot voqeligi tasvirlangan badiiy matnga qaysi tomondan yondoshish kerakligini o'rgatadi. Hayotiy voqea-hodisalar aks etgan asarlar mag'zidan eng muhimlarini vaqtida ilg'ab olishga yordam beradi. Badiiy asarni xolisona baholay olish, tahlillar orqali chiqarilgan xulosalar kelajakka to'g'ri qaray bilishni o'rgatadi. Badiiy asardagi o'ziga xosliklarini ochib berish, voqealar, muhitning o'ziga xos tasviriga baho berish individual uslubning muhim unsurlaridan desak haqiqatga yaqinlashgan bo'lamiz. Chunki mashhur shoir Rasul Hamzatov “Eng mayda narsada eng ulkan narsa yotadi, eng ulug' narsa eng sodda narsada” ekanligini ta'kidlaydiki, bu yozuvchi uslubi juda ko'p mayda uslubiy bo'laklardan iborat degan asosga olib keladi. [4.149]

Ilmiy-tanqidiy asarning pafosi uning yashovchanligi va kitobxonlar auditoriyasini o'ziga tortuvchi hamda adabiyotshunos uslubiga bevosita ta'sir etuvchi unsurlardan biridir. Tanqidchi o'z maqola, tadqiqotlarining ta'sirli bo'lishi, xalqqa etib borishi to'g'risida ham o'ylaydi, shuning uchun asarlarini xalqqa, kitobxonga murojaat qilib turib yozadi; shu bois ularda murojaat, bahs, fikrlashish, mushohada qilish, suhbat ohangi ustun, shuning uchun undov, savol, murojaat, tasdiq ohanglari almashinib turadi. Olimning hamma maqolasi ehtiros bilan, ba'zilar, adolatsizlikka qarshi hujumkorlik ruhi bilan yozilganligi asarlaridagi pafosni belgilashga xizmat qiladi. Misol uchun Dilmurod Quronovning adabiyotshunos Suvon Meliyevning Abdulla Qahhor qalamiga mansub „O'g'ri“ hikoyasiga bag'ishlangan „Mehr sehri“ [5] maqolasiga javoban yozgan „O'g'ri“ning himoyasiga ikki og'iz so'z“ [1] bahs -maqolasida olimning fikrni qat'iy pozitsiyada turib himoya qilishi, tahlil teranligi, xulosalarning aniq faktlarga asoslanganligi singari xususiyatlari ko'zga tashlanadi.

Adabiyotshunoslar uslubida bir-birinikiga o'xshamaydigan, individuallikni namoyon etuvchi uslub tashuvchisi – tahlil etilayotgan asar bahonasida hayot va voqelik, inson va kelajak haqidagi mustaqil mushohadalarning bayon qilinishidir.

Adabiy-tanqidiy asarda, maqolada muallif quruq, balandparvoz jumla, sun'iy ehtirosga yo'l qo'ymasligi, barcha fikrlarini teran, ilmiy asosga va chuqur umumlashmalar, o'tkir xulosalar asosiga qurishi lozim. Tahlil qilinayotgan badiiy matnda xalq ruhi va uning intilishlari, orzu-armonlari haqqoniy

ifodalanishiga e'tibor qaratishi va bu matnda ijodkorning inson va uning kelajagi uchun qanchalik qayg'urishini yoritib berishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, munaqqid uslubini belgilashda olim tili va tahlil metodlaridan foydalanish mahorati muhim ahamiyatga ega. Zero, badiiy asarning qay darajada mukammal chiqishi ijodkor poetik tili bilan bog'liqligi singari, tahlil va talqinning sifat darajasi ham munaqqid tiliga bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Мутолаа ва идрок машқлари / Д.Қуронов. – Тошкент: Академнашр, 2013. – 15- б.
2. Adabiyotshunoslik nazariyasi/ D.Quronov.-Toshkent, Akademnashr, 2018.
3. Поспелов Н.Т. Проблемы литературного стиля. – Москва: Высшая школа, 1970, – С. 29-32.
4. „Шарқ юлдузи“. – Тошкент, 1972, 3 сон, – Б. 149
5. Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 1995. 23 июнь
6. Жорж Луи Леклерк де Бюффон. Франция академиясига кириш нутқи. [хтп://www.инфолиолиб.инфо/пхилос/буффон/буффон.хтмл](http://www.инфолиолиб.инфо/пхилос/буффон/буффон.хтмл)

